

“Manas Destanı” Üzerine Araştırma Yapan Türkiyeli İlk Bilim Adamları

Abdulselam ARVAS¹

Öz

Bu makalede, “Manas Destanı” üzerine çalışan ilk Türk bilim adamları ele alınmıştır. Bu bilim adamları, “demir perde” rejimine rağmen, “Manas Destanı” hakkında bilgi edinmiş ve bunu Türkiye’de yaymıştır. Bu bilim adamlarından Abdülkadir İnan, Sovyetler Birliği döneminde Türkiye’ye gelen ve burada çalışan önemli Türkologlardan biridir. “Manas Destanı”, ilk olarak onun sayesinde Türkiye’de tanınmaya başlamıştır. A. İnan’ın konu hakkındaki araştırmaları Türkiye’de bir katalizör görevi görmüş, başka bilim adamlarının bu konuya ilgi duymasına sebep olmuş ve onların araştırma yapmasına öncülük etmiştir. Konuya ilişkin çalışmalara, hem Batı hem de Doğu’daki literatür vasıtasıyla ulaşmaya çalışan bir âlim de Fuat Köprülü’dür. Bu bilim adamı, “Manas Destanı”na olan ilgisini öğrencilerine yaptırdığı tezlerle de ortaya koymuştur. P. N. Boratav ve H. N. Atsız ise F. Köprülü’den etkilenmiş ve “Manas Destanı” hakkında bazı çalışmalar ortaya koymuştur. Tarihçi olmasına karşın B. Ögel, Kırgızların bu muazzam destanına kayıtsız kalmamış ve “Türk Mitolojisi” adlı mühim eserinde destana yer vermiştir. Öncülerin kısıtlı imkânlarla “Manas Destanı” hakkında araştırma yapması Türkiye’de bir birikim oluşturmuştur. Böylelikle A. Öztürk, T. Gülensoy ve D. Yıldırım gibi takipçiler bu mirası devralarak çalışmalarını ilerletmek için çaba sarf etmişler. Mesela Yıldırım ve Gülensoy destanın asıllarına ulaşarak bunları Türkiye’de yayımlamıştır. Neticede, bu araştırmacılar sayesinde, Türkiye’de “Manas Destanı” üzerine bir birikim oluşmuş ve sonraki araştırmacılar için önemli bir kapı aralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk araştırmacılar, Manas destanı, öncüler, muakkipler.

The First Turkey’s Scientists Research On “Manas Epic”

Abstract

In this article, the first Turkish scientists working on the “Manas Epic” were dealt with. Despite the “iron curtain” regime, they learned about the “Manas Epic” and spread it in Turkey. Abdülkadir Inan, one of these scientists, is one of the important Turkologists who came to Turkey during the Soviet Union period and worked here. Firstly, thanks to him, “Manas Destanı” has become known in Turkey. A. Inan’s research on the subject served as a catalyst in Turkey and led other scientists to be interested in this topic and led to their research. Fuat Köprülü is a scientist who tries to reach the works related to the subject and the literature in both the West and the East. This scientist has revealed that he interest in the “Manas Epic” by making a dissertations to his students. P. N. Boratav and H. N. Atsız were influenced from F. Köprülü and they have made some studies about the “Manas Epic”. Despite being a

---

¹ Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aarvas@karatekin.edu.tr.

Geliş Tarihi - Received: 19.08.2017

Kabul Tarihi - Accepted: 26.10.2017

historian, B. Ögel did not remain indifferent to this tremendous epic of the Kirghiz and he gave to the epic in his important work called “Turkish Mythology”. The research of the pioneers on the “Manas Epic” with limited possibilities has created an accumulation in Turkey. Thus, followers such as A. Öztürk, T. Gülensoy and D. Yıldırım took over this heritage and they endeavored to advance these studies. For example, Yıldırım and Gülensoy reached the origins of the epic and published them in Turkey. As a result, thanks to these researchers, accumulation of “Manas Epic” in Turkey has developed and an important door was opened for the next researchers.

Key Words: Turkish researchers, Manas epic, pioneers, followers.

Giriş

Kırgız Türklerine ait olan “Manas Destanı” pek çok varyanta sahip, dünyanın en uzun manzum eseridir. Bilim dünyasında *üçleme* (troloji) denilen “Manas Destanı”; Manas, oğlu Semetey ve torunu Seytek dairelerinden oluşmaktadır. Destanın konusunu Kırgızların Kıtay, Mançu, Kalmak, Moğol vb. gibi düşmanlara karşı mücadelesi teşkil etmektedir. Destan, “Manas’ın Doğuşu”, “Almambet’in Manas’a Katılması”, “Manas ile Er-Kökçö’nün Dövüşü”, “Manas’ın Evlenmesi”, “Bokmurun”, “Kös Kaman”, “Semetey’in Doğuşu” vb. gibi epizotlardan oluşmaktadır. “Manas Destanı” Türk boyları destanlarından ve mitolojisinden izler taşımaktadır. Bugün “Manas Destanı”, sözlü gelenekte hâlâ canlı olarak icra edilmektedir (Gülensoy, 2002: 9).

“Manas Destanı”, millî özellikleri itibarıyla çok renkli, kendisine has deyişlerle yoğrulmuştur. Bu destan; hem Kırgızların folklorunu, gelenek ve göreneklerini, inançlarını, etnografyasını (giyim-kuşam, çadır hayatı, hayvancılık, vb.) hem de Türk dillerinin tarihi için çok değerli olan dil, edebiyat ve tarih malzemesini içermektedir. Kişi, boy, soy, oymak, nesne, cemaat adları ile özel hayvan adlarını taşıması açısından bir onomastik hazinesidir. Destanda geçen kişi, boy, coğrafi yer adları Türk halklarının genel tarihinde yer alan gerçeklerle uyumaktadır. Bu bakımdan, destan, yakın tarihe kadar yazılı eserlere sahip olmayan göçebe Kırgızların hayatını bütün yönleriyle aksettiren bir ansiklopedi olmuştur (Gülensoy, 2002: 10).

Bugüne kadar başta Kırgız ve Rus bilim adamları olmak üzere dünyanın pek çok ülkesindeki âlimler destan üzerine araştırma yapmıştır. Ç. Velihanov ile V. Radloff, “Manas Destanı”nı ilk tespit edip araştıran bilim adamlarıdır. Arthur Hatto, Karl Reichl, Remy Dor vb. batılı âlimler de “Manas Destanı” hakkında yayın yapmışlardır. Elbette Türkiyeli bilim adamları da XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren bu destanla ilgili pek çok çalışma ortaya koymuştur. İşte bu makalede, Türkiye’de “Manas Destanı” üzerine çalışma yapan bazı âlimler ve onların araştırmalarına ilişkin bilgi verilecektir. Ancak bu konu hakkında çalışma yapan çok fazla Türkiyeli araştırmacı bulunduğu için makalede sekiz bilim adamı (F. Köprülü, A. İnan,

H. N. Atsız, P. N. Boratav, B. Ögel, A. Öztürk, T. Gülensoy, D. Yıldırım) ele alınmıştır. İnan, Gülensoy ve Yıldırım hariç, diğer isimler doğrudan “Manas Destanı” üzerine çalışmamışlar. Yine de bunların hepsi konuya ilişkin çalışma yapan ilk araştırmacılar olup, belli bir döneme tekabül ederler. Biz bu şahısları “öncüler” ve “muakkipler” şeklinde tasnif ettik. Öncüler, maalesef artık hayatta değiller. Diğerlerinin ise yaşları epeyce ilerlemiştir. Bu isimlerin dışında, “Manas Destanı”nı bilimsel açıdan araştıran epey Türkiyeli araştırmacı da var ancak bu makale bazı isimlerle, özellikle de ilk araştırma yapan âlimlerle, sınırlandırıldığı için diğer simalar başka bir çalışmaya bırakılmıştır.

1. Türkiye’de İlk Kuşak Araştırmacılar: Öncüler

a) **Fuat Köprülü:** 1890’da İstanbul’da doğan M. Fuat, Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa’nın soyundan gelmektedir. Edebiyat ve tarih alanında ilerlemek için hukuk öğrenimini yarıda bırakmıştır. 1910’dan sonra İstanbul’un çeşitli okullarında Türkçe ve edebiyat derslerini okutmuş, liselerin edebiyat programını düzenlemiştir. 1913 yılında İstanbul Üniversitesi Türk edebiyatı tarihi müderrisliğine getirilmiştir. İlk büyük yapıtı olan *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar* adlı kitabı 1918 yılında yayımlanmıştır. 1923’te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanı olan Köprülü, Türk tarihi ve edebiyatı konusunda önemli bir Türk mütehassısıdır. Ortaya koyduğu bilimsel araştırmalardan dolayı kendi döneminde Avrupa başta olmak üzere pek çok ülkede adı duyulmuştur. Uzun süre siyasetle de ilgilenen F. Köprülü 1966 yılında ölmüştür (Köprülü, 2004).

Fuat Köprülü’nün Manas’la İlgili Araştırmaları: Türk tarihi ve edebiyatı üzerine çok sayıda çalışması olan Fuat Köprülü “Manas Destanı”na ilgisiz kalmamış, çeşitli araştırmalarında bu destandan bahsetmiştir. Nitekim F. Köprülü’nün, “Manas Destanı” ile yakından ilgilendiği öğrencilerine yaptırdığı iki tezle (Berin 1934; Rahmi 1935) de anlaşılmaktadır. A. İsakov da bir makalesinde (İsakov, 2015: 1452) aynı kanaate varmıştır. Her ne kadar bu tezler tarafımızdan ulaşılamasa da tezlerin Radloff’un derlediği metnin Almancadan Türkçeye çeviri olduğu farklı kaynaklarda (Yıldız 1995: 25) dile getirilmiştir. Köprülü’nün konuya ilişkin ilk düşüncesi daha 1926 yılında yayınlanmış *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde mevcuttur. Bu tarih, A. İnan’ın Türkiye’ye geldiği ilk yıllara rastlamaktadır. Muhtemelen F. Köprülü’nün ilk düşünceleri İnan’dan alınan bilgilere dayanmaktadır. Köprülü, burada Türk destanlarını coğrafi sahalara göre üçe taksim etmekte ve “Manas Destanı”nı ikinci sahaya [*Bozkır sahasında vücuda gelen mahsuller*] (Köprülü, 2002: 15) yerleştirmektedir.

Onun konuya ilişkin esas düşünceleri ise az önce bahsedilen kitabın 9. bölümünde “Manas”a ayrılan başlıkta yer almaktadır. Bu eserde yazar,

Radloff varyantından ve muhtemelen İnan'dan aldığı bilgilerden hareketle destan hakkında görüşünü ortaya koymuştur. O, "Manas Destanı"nı Karahanlılar devrine yerleştirmekte ve Manas'ı Doğu Tiyaşan'dan Anadolu'ya kadar hatırası yaşayan bir kahraman olarak değerlendirmektedir. Böylece destanın teşekkülünü XI. ve XII. asra götürmektedir. Köprülü, "*destan her ne kadar bugün sadece Kırgızlarda korunmuşsa da o, tüm Orta Asır Türklerinin müşterek eseri olabilir*" demektedir. Yazara göre, bugünkü "Manas Destanı" varyantlarında bile Manas'ın Karahanlı devletine hizmet eden bir kahraman olarak görünmesi kendi düşüncesini teyit etmektedir. Nogay ve Kalmuk kahramanlarının destana girmesi ise sonraki devrin tesirleridir. Kısaca Köprülü, "Manas Destanı"nı Müslüman ile kâfirlerin ve göçebe ile medeni hayatın mücadelesini gösteren bir eser olarak görmekte ve destanın mevzu itibarıyla XI-XII. asırlardaki çok zengin bir Türk destanı olabileceğini iddia etmektedir. Bu eserde yazar, son olarak Radloff varyantının kısa bir hülasasını vermektedir (Köprülü, 2004: 183-186).

b) Abdülkadir İnan²: Abdülkadir İnan, 1889 yılında Başkurdistan'ın Çıgay köyünde doğmuştur. Ailesi, Başkurların Ulu Katay boyunun Kazbörü koluna mensuptur (Tanyu, 1998: XV). İlköğrenimini Çıgay'da tamamlayan A. İnan, kısa bir süre Çilebinsk'teki bir medresede eğitimine devam etmiş, ayrıca Rusça dersler de almıştır. İnan, 1914 senesinde Yüksek Muallim Mektebi'nden mezun olmuş ve 1915'te müderrislik unvanını almıştır (Tülücü, 2000: 201). İnan, 1925 yılında ise Türkiye'ye gelmiştir. Çalışmalarını daha önceden bilen Fuat Köprülü, onu Türkiyat Enstitüsü'ne asistan olarak almıştır. 1927'de Zeki Velidi Togan ile birlikte *Yeni Türkistan* dergisini kurmuş, aynı yıl Türkistan Millî Birlik teşkilatında yönetici olmuştur. 1933'te Ankara'da, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nde ihtisas kâtabi sıfatıyla çalışmaya başlayan İnan aynı yıl Atatürk tarafından kabul edilmiştir. 1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulacağı sırada Atatürk tarafından çağırılarak burada profesörlük yapması teklif edilmiştir. 1944'te "İrkçılık-Turancılık Davası" nedeniyle devrin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından görevden alınmıştır. Kısa bir süre sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde tekrar işe başlamıştır. Ancak 1955'te bu görevine son verilmiştir. 1961'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nda ve 1964'te Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde çalışmıştır (Tanyu, 1998: XVII-XVIII). Folklor, Türk dini ve tarihi, etnografya, Türk lehçeleri, Türk dili gibi konularda 380'e yakın makalesi bulunan; Türk lehçeleri dışında Arapça,

---

² Ferhat Tamir, bir araştırmasında (Tamir, 1995: 233-239) Abdülkadir İnan'ın "Manas Destanı" hakkındaki çalışmalarıyla ilgili kısa ve genel bir değerlendirme yapsa da konuyla ilgili onun bütün eserlerini incelememektedir. Tuncer Baykara da bir çalışmasında (Baykara 1995: 45-48) "Manas Destanı'nın ülkemizde tanınması noktasında Köprülü, Togan ve İnan'ın yaptığı çalışmaların önemi üzerinde durmuştur.

Farsça, Rusça ve Almanca bilen Abdülkadir İnan 1 Ekim 1976'da Ankara'da vefat etmiştir (Tülücü, 2000: 201).

Abdülkadir İnan'ın Manas'la İlgili Araştırmaları: Türkiye'de "Manas Destanı" üzerine çalışan ilk bilim adamlarının başında Başkurt asıllı Türkolog Abdülkadir İnan gelir. Türkiye'de "Manas Destanı" ile ilgili ona ait ilk yayım ise "Kırgız Sahralarından" başlığı altında İstanbul'da (İnan, 1910) yapılmış olmasına rağmen bu araştırmanın aslı önce Orenburg'da yayımlanmıştır (İnan, 1908). Öğreten (2014) ve İsakov'un (2015) yazılarından öğrendiğimiz bu makaleye ulaşamadık. Buna karşın Abdülkadir İnan'ın, "Manas Destanı" hakkında hem makale hem de kitap düzeyinde kaleme aldığı pek çok araştırmasına ulaştık. Netice olarak bu âlimin "Manas Destanı" üzerine çok sayıda çalışması mevcuttur. Biz bunlardan bazılarını değerlendireceğiz.

A. İnan'ın bu konuya ilişkin *Manas Destanı* adıyla basılan ilk kitabı 1972 yılında çıkmıştır (İnan, 1972). Aynı eser, 1985 yılında Kültür Bakanlığı tarafından (İnan, 1985) ve 1992 yılında ise MEB tarafından (İnan 1992) tekrar basılmıştır. Bu eserin önsözünde, destanı tanıtıcı mahiyette kısa bilgiler verilmekte ancak derin bir analiz yapılmamaktadır. Nitekim burada hülasa olarak verilen bilgiler, diğer makalelerinde de mevcuttur. Esas itibarıyla bu önsözdeki bilgiler daha önceki yıllarda yayımlanan makalelere dayanmaktadır. İnan'ın, Orozbekov varyantından kısaltarak Türkçeye aktardığı bu çeviri, "Manas"ın metin olarak Türkiye'de tanınmasına yöneliktir. Değişik tarihlerde farklı kurumlar tarafından basılan bu kitap bilimsel olmaktan ziyade metin neşrine dayalı bir araştırmadır.

Esas itibarıyla, A. İnan, "Manas Destanı" hakkındaki araştırmalarına uzun bir zaman önce başlamıştır. İnan, neredeyse 40 yıl boyunca Türkiye'de bu konuya ilişkin araştırma yapan tek bilim adamıdır (Öğreten, 2014). Türkiye'de "Manas Destanı" üzerine ilk ilmî çalışmayı yapan âlim de yine Abdülkadir İnan'dır. Örneğin, onun 1934 tarihli ve Türkiye'deki ilk telif makalesi olan "Kırgız Dil Yedigârlarından Manas Destanı" başlıklı yazısı *Azerbaycan Yurt Bilgisi* dergisinin 31-32. sayısında yayımlanmıştır. Bu makalede yazar; Velihanov, Radloff, Almasy, Courteille gibi araştırmacıların "Manas Destanı"na yönelik çalışmalarına değinmektedir. Yazar, burada konuyla ilgili ciddi bilgiler içermeyen Falof ve Kuşner'in birer yazısı ile bazı Rusça gazete yazılarını tanıtır. Bu kişiler, destanın Panislamizm ve Pantürkizm gibi zararlı etkileri olduğunu yazmışlar. Ancak İnan, onların bu fikrine karşı çıkmaktadır. İnan, bu makalesinde Manas'ın coğrafi mevkilere isim olarak verilmesini ve bunun sebebini de dile getirir (İnan, 1998: 99-103). Bilim adamı, bu makaleyi 1936 yılında *Çığır* dergisinin Şubat ve Mart sayılarında "Kırgız Dil Yedigârlarından Manas Destanı" ve "Manas Destanı II" başlıkları altında yeniden yayımlamıştır (İnan, 1998: 109-113).

Abdülkadir İnan, 1936 yılında yine, *Çığır* dergisinin 37. sayısında “Manas Destanı” başlığıyla başka bir makale kaleme almıştır. Yazar, bu makalede müsteşriklerin, destanın XVI. asırda zuhur ettiği ve İslami unsurların sonradan destana girdiği düşüncelerine itiraz ederek “Manas Destanı”ndaki Şamanizm unsurlarına dikkat çekmektedir. Aile ve kabile hayatına dair parçaların eski devrin hatıralarını taşıdığını belirten A. İnan, “Bu destan göçebelere ait olduğu için destanda yerleşik hayata geçmiş unsurlar kahramanlar tarafından küçük görülüyor.” der. İnan’a göre destanda, yabancı kültüre maruz kalıp asimile olan kişiler horlanmaktadır. O, destanda “avuçta kanla doğmak” efsanesi ve “ata verilen kıymet” ön plana çıkıyor, der. Yazar, Manas’ın silah arkadaşlarına sert ama bir baba gibi davrandığını ifade ediyor. Destanda geçen Karahan’ın “Oğuz Kağan Destanı”ndaki Karahan ile aynı olduğunu vurguluyor. Bilim adamı, ayrıca “yeni neslin” daima “eski nesli” yendiğine, “şefe mutlak itaat”in pederşahi devrin ürünü olduğuna ve destanda muhteşem şairane tasvirlerin bulunduğuna işaret ediyor (İnan, 1998: 114-117).

Abdülkadir İnan’ın 1941 yılında *Varlık* isimli dergide yayımlanan başka bir yazısı ise “Manas’ta İdeoloji ve Kahramanlar” başlıklı makalesidir. A. İnan, bu araştırmasında bazı Rus Türkologlarının “Manas Destanı”nı Panislamizm ve Pantürkizm ideolojisinden dolayı zararlı görmelerini eleştirmekte ve her ne kadar destanda böyle unsurlar bulunsada onların çok kuvvetli olmadığını dile getirmektedir. Üstelik Manas’ın hem Türk hem de Müslüman ülkelere saldırdığını ifade ederek, bu destanda her devrin ideolojisi bulunduğunu belirtmekte ve bu düşüncüyü destekleyecek örnekler sunmaktadır (İnan, 1998: 118-120).

Yazar, *Varlık* dergisinin aynı yıl ve aynı cildinde “Manas Destanı’nda Aş-Yog Merasimi” başlıklı bir başka makale daha yayımlamıştır. Bu çalışmada, Kırgız-Kazaklardaki aş töreninden bahsedilmekte, bu törenlerin çok masraflı olmasına rağmen sosyal açıdan pek önemli olduğu vurgulanmakta, ölüsü için bu töreni yapmayanların toplumdan izole edildiği söylenmekte ve bu yüzden insanların toplum nezdinde şerefi servete tercih ederek bu töreni mutlaka yaptıkları dile getirilmektedir. Ayrıca aş töreninin belli bir noktadan sonra matemden ziyade bir eğlence ve bayrama dönüştüğü ve çeşitli kaynaklardan aş ile yog kavramlarına yönelik bilgiler verilerek bazı oryantalistlerin de bu hususa dikkat çektiği ifade edilmektedir. Daha sonra Radloff ve Velihanov varyantının Bokmurun epizodundaki aş törenine değinilmekte ve Han Kökötöy üzerinden aş törenine yönelik örnekler verilmektedir (İnan, 1998: 121-124).

Bu âlim, yine, *Varlık* dergisinin 1941 tarihli 18. sayısında “Manas Destanı’nda Görülen Muhtelif Tabakalar” başlıklı makaleyi kaleme almıştır. Makalede araştırmacı, “Manas Destanı”nın karışık bir konu olarak görüldüğünü belirtip, bunun sebebi ise “*Kırgızlar tarihî süreçte çok farklı*

kültür ve medeniyetlerle ilişki içerisine girmiş ve destan XIX. asra kadar tespit edilememiştir” der. Destan dikkatlice incelenince bu unsurların tespit edilebileceğini belirterek bazı örnekler verir. Mesela XIV. ve XVI. asırdaki tarihî tabakaların (Altınorda ve Oyrat-Kalmuklar devri), destandaki dizelere yansıdığını söyler, ayrıca İslami unsurların da kolaylıkla tespit edilebildiğini yazar. Ona göre destandaki eski unsurlar ise ekzogami gibi “eski devirden kalma evlilik”, eski Türk kültüründen kaynaklı “defin merasimi” ve anaerkil dönemle bağlantılı “baba-oğul mücadelesi” vb. unsurlardır. Ayrıca kırk çorodan (yiğit) biri olan “Aco” isimindeki kahramanın IX. yüzyıl Kırgız reislerine verilen unvandan kaynaklandığını belirtir (İnan, 1998: 161-164).

A. İnan’ın konuyla ilgili önemli bir çalışması daha var. Bu çalışma, 1942 yılında *Türk Yurdu*’nun 8. sayısında yayımlanmıştır. Yazıda esas itibarıyla, Radloff’tan sonra, dört yüz bin mısra olarak derlenen yeni bir “Manas Destanı” varyantı³ ele alınmaktadır. Yazar, 1941’de Moskova’da Rusça olarak yayımlanan bu varyanta ait “Büyük Sefer” epizodu dolayısıyla bu yazıyı kaleme almıştır. İnan, 159 sayfalık Rusça bu eserin tümünden ziyade “Büyük Sefer” epizodunun çok genel ve kısa bir hülasasını Türkçe olarak vermektedir. Rusça yayımlanan bu epizodun müellifleri E. Mozolkov ve Djakisev’dir. Bu yazarlar, çalışmanın başına “Manas Destanı”nı okuyuculara tanıtan bir mukaddime ve sonuna ise Rusçaya tercüme edilemeyen Kırgızca kelime ve terimler için bir sözlük koymuşlar. A. İnan, Rusça yayımlanan “Büyük Sefer” epizodunun hülasasını vermeden önce Tanrı Dağları’nın (Tiyanşan) güzelliğinden, burada yetişen Kaşgarlı Mahmut, Balasagunlu Yusuf gibi eski ve ünlü Türk müelliflerden bahsederek, Tanrı Dağları’nın kutsiyetini vurgulamaktadır. Ve ona göre Kırgızların uzun süre boyunca “Manas Destanı”nı muhafaza etmesinin sebebi de bu topraklardır. Daha sonra “Manas Destanı”nı ilk araştıran Velihanov, Radloff ve Almasy’dan kısaca söz edip “Büyük Sefer” epizodunun Türkçe hülasasını vermektedir (İnan, 1998: 104-108).

İnan’ın konuyla ilgili ve uzun soluklu son yazısı ise 1959 yılında “Manas Destanı Üzerine Notlar” adıyla *Belleten*’de çıkmıştır. Burada ilkin Franel, Velihanov, Radloff, Almasy gibi ilk “Manas Destanı” araştırmacılarından ve onların çalışmalarından kısaca bahseden âlim, Bolşevik Devriminden sonra Rus bilim adamları teşvikiyle Kırgızların “Manas Destanı” derlemelerine önem verdiğini ve derledikleri destan metinlerini neşrettiklerini ama yeni derlemelere rağmen destanın tam teşekküllü bir metninin yayımlanmadığını belirtmektedir. Yazara göre bunun altında bazı Rus bilim adamı ve gazetecilerin gereksiz siyasî kaygıları yatmaktadır. Onlar Panislamizm ile Pantürkizm ideolojilerini bahane ederek bunlara engel

³ İnan’ın diğer makaleleri, özellikle “Manas Destanı Üzerine Notlar” makalesi (1998: 131), dikkatle incelendiğinde bu yazıda bahsedilen “Büyük Sefer” epizodunun bulunduğu varyant S. Karalayev varyantıdır.

olmaktadırlar. Oysa A. İnan, böyle boş siyasi düşüncelerin yersiz olduğunu bilimsel açıdan verdiği pek çok örnekle bu makalede açıklamaktadır. İnan, müteakiben destanın kökeni meselesini ele almakta ve destanın VI. asra kadar giden tarihî süreçteki serüvenini çeşitli âlimlerin görüşlerinden hareketle özetlemektedir. Böylelikle “Manas Destanı”nın tarihî tabakalarından bahsetmektedir. Yazar, daha sonra ünlü *manasçılardan* kısaca söz etmekte, destanı icra edenlere verilen isimleri (manasçı, ırçı) açıklamakta ve “Manas” adının menşei hakkında bilgi vermektedir. İnan, makaleyi Radloff’un varyantını özetlemek suretiyle bitirmektedir. A. İnan, o güne kadar yayımlanmış en önemli tam metin olduğu için Radloff varyantını makalesine aldığı söylenmektedir (İnan, 1998: 125-160).

Abdülkadir İnan’ın başta “Türk Destanlarına Genel Bir Bakış” (1998: 220), “Türk Destan ve Masallarında Kırklar Motifi” (1998: 238) gibi makaleleri olmak üzere diğer pek çok yazısında da yeri geldikçe “Manas Destanı”ndan bahsettiği görülmektedir. Bu durum İnan’ın söz konusu destana çok değer verdiğini göstermektedir.

c) Hüseyin Nihal Atsız: H. Nihal Atsız, 1905’te İstanbul’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul’daki çeşitli okullarda yaptı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne yazıldı. Bu fakülteyi 1930 yılında bitirince, Türkiyat Enstitüsü’nde, hocası M. Fuat Köprülü’nün asistanı oldu. H. N. Atsız, önce Malatya Ortaokulu’nda Türkçe, daha sonra Edirne Lisesi’nde Edebiyat hocalığına tayin edildi. Orhun ve Atsız Mecmua adlı iki önemli dergi yayımladı (1931-1934). Savunduğu Türkçü fikirleri ama özellikle de Orhun Mecmuası’nın 9. sayısındaki resmî tarih Devlet okullarının yanı sıra bazı özel okullarda da öğretmenlik yaptı. *Türk Tarihi Üzerinde Toplamalar* ve *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı ilmî kitaplar yayımladı. Tek parti iktidarının son yıllarında, yeniden öğretmenliğe tayin edildi. Fakat kendisine öğretmenlik hakkı tanınmadı. Süleymaniye Kütüphanesi’nde uzman olarak görevlendirildi. 1951 yılında Haydarpaşa Lisesi edebiyat öğretmenliğine atanan Atsız, burada iki yıl görev yaptı. Daha sonra Ankara’da verdiği bir konferans nedeniyle öğretmenlikten alındı ve Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki görevine iade edildi. Burada 17 yıl çalıştıktan sonra 1969’da emekliye ayrıldı. Atsız, 11 Aralık 1975’te öldü (Atsız, 1997a).

Hüseyin Nihal Atsız’ın Manas’la İlgili Araştırmaları: H. Nihal Atsız, bazı araştırmalarında detaylı olmasa da “Manas Destanı” hakkında bilgi vermiştir. Büyük ihtimalle onun konuya ilişkin düşünceleri hocası Köprülü’den etkilenme neticesinde ortaya çıkmıştır. Nitekim Hüseyin N. Atsız’ın *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde “Manas Destanı”na değinmekte ve Köprülü gibi destanı Karahanlılar devrine yerleştirmektedir. O, “Manas Destanı”nın Karahanlılar devrindeki sosyal, kültürel, dinî hadiselerin

tesiriyle doğduğunu söyler. Ona göre, Türkler İslamiyet'i benimseyince ilk olarak "Manas Destanı"nı meydana getirmişler, onun için de bu ürün Uygurlara ait "Göç Destanı"nın bir devamı sayılabilir. Kitabında Köprülü'nün düşüncelerini tekrar eden Atsız, destanın kısa bir özetini vermektedir. Özeti ise hangi esere dayanarak yaptığı belli değildir (Atsız, 1997a: 139-140). Bunun dışında yazarın 1951 yılında *Orkun* dergisinde yayımlanan "Türk Destanı" başlıklı yazısında Türk destanıyla ilgili problemleri sayarken "Manas Destanı"na da bir cümleyle değindiği görülmektedir (Atsız, 1997b: 126). Öyle anlaşılıyor ki yazar, konu hakkında detaylı bilgiye sahip değil. Yine de H. N. Atsız, milliyetçi duygular neticesinde popüler bilgilerden hareketle "Manas Destanı"na ilgisiz kalmamıştır.

d) Pertev Naili Boratav: Meşhur Türk halkbilimcilerinden biri de Pertev Naili Boratav'dır. 1907'de Darıdere'de doğan Boratav 1927'de İstanbul Erkek Lisesini, 1930'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. 1931-1932'de Fuat Köprülü'nün asistanlığını yaptı. 1941'de *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* teziyle doçent oldu. 1948'de profesörlüğe yükseldi. 1948'de Halk Edebiyatı Kürsüsü kapatılınca yurtdışına gitti. ABD, Almanya ve Fransa'da çalıştı. 1940'lı yıllarda, Behice Boran'ın *Yurt ve Dünya* adlı dergisini yönetti. Stanford Üniversitesi Türkiye Bölümünü kurdu. Paris'te uzun yıllar CNRS'de çalıştı. 1998'de hayatını kaybetti. Türk folklor araştırmalarının önemli ismi Boratav masal, halk hikâyesi, çocuk oyunları, türküler, şarkılar, fıkralar vb. gibi çok sayıda malzemeden oluşan zengin bir arşiv kurdu. 1998 yılında vefat eden Boratav'ın yöntemleri halkbilimciler tarafından hâlâ örnek alınmaktadır (Alçıoğlu, 2012: 2).

Pertev Naili Boratav'ın Manas'la İlgili Araştırmaları: F. Köprülü'nün diğer bir öğrencisi olan Pertev N. Boratav da "Manas Destanı"na ilişkin bilgi vermiştir. Onun 1939'da, bir konferansta çok detaylı olmasa dahi konuya ilişkin bilgi verdiği ve "Manas Destanı"yla ilgili ilginç görüşler sunduğu görülmektedir. O, "Türk Destanları Tetkikinin Bugünkü Vaziyeti ve Vardığı Neticeler" başlıklı bu konferansta Türk destanıyla ilgili neşriyat ve başlıca safhaları, destan ve hususi olarak Türk destanı meselesi karşısında araştırmacıların aldığı tavrı ele alır. Boratav genel anlamda destan hakkında bilgi vermekte ve günümüzde destanların romana dönüştüğünü belirtmektedir. Pertev N. Boratav, aslında Türk destanlarına yönelik bilgileri Togan ve Köprülü gibi yazarların araştırmalarından istifadeyle özetlemektedir. P. N. Boratav, konuşmasında sadece Türk destanlarını kendi içinde mukayese etmiyor, onları aynı zamanda diğer milletlerin destanlarıyla da karşılaştırıyor. Karşılaştırmada, özellikle "Manas Destanı"na başvuruyor. Homer, Kalavela gibi destanlara ait problemlerin "Manas Destanı" ile

aydınlığa kavuşacağını örneklerle açıklamaya çalışıyor. Radloff'tan hareketle destan hakkında bilinenleri tekrar eden yazar *manasçılardan* da bahsetmektedir. Manas'ın, Satuk Buğra Han ile ilgisini kuran Boratav, kanaatimize göre, destanı Karahanlı dönemine çıkarmakla (Boratav, 1991: 71-87) F. Köprülü'nün düşüncelerini tekrarlamış oluyor.

e) Bahaeddin Ögel: Esas adı Mehmed Bahaeddin olan Ögel, 1923'te Elazığ'da dünyaya gelmiştir. Ögel, ilk ve ortaokulu memleketinde, lise tahsilini ise 1940 yılında Malatya'da tamamlamıştır. 1941 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümüne kaydolmuş Ögel, 1945 yılında buradan mezun olmuştur. 1945 yılında Erzurum Lisesi tarih öğretmenliğine atanmıştır. 1948 yılında DTCF'ye asistan olarak giren âlim, aynı yıl doktor unvanını almıştır. Hamburg Üniversitesi'nde ilmî araştırmalarda bulunan B. Ögel, 1955 yılında doçent olmuştur. 1959-1964 yılları arasında Almanya, Tayvan ve Japonya'da çeşitli üniversitelerde görev alan Ögel, 1965 yılında profesör olmuştur. Bahaeddin Ögel, DTCF'de çok sayıda idari görevler yanında çeşitli ilmî kurul, komisyon ve jürilerde görev almış, 1989 tarihinde ise ölmüştür (Gündoğdu, 1995: 321).

Bahaeddin Ögel'in Manas'la İlgili Araştırmaları: “Manas Destanı” hakkında çalışma yapan öncü isimlerden biri de Bahaeddin Ögel'dir. B. Ögel, *Türk Mitolojisi* adlı kitabının X. bölümünü “Manas Destanı”na ayırmıştır. Ögel, burada Jirmunskiy başkanlığında yayımlanan “Manas Destanı” adlı bir kitaptan söz etmekte ve Rusların bu destanı birkaç kez yayımlamasına rağmen en orijinal varyantın Radloff'a ait olduğunu belirtmektedir. O, Kırgızca metinlerin tercümesi ile özet halindeki parçaları çalışmasında kullandığını ifade etmektedir. Araştırmacının bu yazısındaki amacı ise “Manas Destanı”nın Türk kültürünü, mitolojisini, dinini ilgilendiren kısımlarını ele almaktır. Bilim adamı bu çalışmasında Türk mitolojisi bağlamında “Manas Destanı”nı incelemeye ve özellikle Manas ile Oğuz Kağan'ı mukayese etmeye çalışıyor. Ancak yazar, bu mukayeselerde çelişkili ifadeler kullanır. Örneğin yazısının bir yerinde “Manas Destanı”nı, “Oğuz Kağan Destanı”nın bir devamı olarak görürken başka bir sayfada ise bunun tersini ifade eder. Yine yazara göre “Manas Destanı”, “Oğuz Kağan Destanı”nın kötü bir taklididir. Öyle anlaşılıyor ki Ögel “Manas Destanı” hakkında ne konu ne de yapı açısından doğru bilgilere sahiptir. Üstelik bundan dolayı “Manas Destanı”na yeteri ehemmiyeti vermemekte ve destanı küçümsemektedir. B. Ögel'in, özellikle, hem “Manas Destanı”nı “Oğuz Kağan Destanı”yla mukayese etmesi hem de bu mukayesenin doğru olmadığını ifade etmesi kendi kendisiyle çeliştiğini göstermektedir.

Yine âlim, destanın bazı kısımlarını analiz ederken de bazı hatalara düşmüştür. Örneğin bilim adamı, Manas'ın ilk iki eşini düşmandan ganimet olarak aldığını, Kanıkey ile ise görücü usulü evlendiğini ve bu evliliğin normal olduğunu yazmaktadır. Oysa bu hususu Abdülkadir İnan daha önce

kaleme aldığı yazılarında bilimsel bir şekilde açıklamıştır. Demek ki yazar, A. İnan'ın bu makalelerini görmemiş yahut görmezden gelmiştir. Bahaeddin Ögel, “Manas, Müslümanlığın sembolüdür” şeklindeki tek olumlu görüşünü ise hemen akabindeki cümlelerle reddetmektedir. Hele “Köz-Kamanlar” ile ilgili fikirleri B. Ögel'in destanın konusunu bile doğru anlamadığını düşündürmektedir. Kısaca yazar, “Manas Destanı” hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı için destana önem vermemiş ama Türk mitolojisinin eksik gördüğü bazı kısımlarını bu destanla giderebileceğini düşünmüş ve bu yüzden ondan bahsetmiş, denebilir. Ögel'in “Manas Destanı” üzerine doğrudan bir araştırma yapmadığı için bu hatalara düştüğü söylenebilir. Araştırmacı bu yazısında Manas'ın tarihî kişiliği ile destanda geçen yer ve kişi adlarını kitabın ayrı bir bölümünde değerlendirdiğini söyler. Oysa kitapta böyle bir bölüm de yoktur. Yazar, araştırmasında Radloff varyantını kullanmış, ondan hareketle “Manas Destanı”nı kitabında özet olarak vermiştir (Ögel, 1993: 495-547).

Bahaeddin Ögel, yine bu kitabının VII. bölümünde “Manas Destanı” üzerine bilgi vermektedir. Burada önce kısa olarak Kırgızların üç kola ayrıldığı, böylece destanın Nogay dönemiyle ilgili olduğu söylenmekte ve Kırgızların Almanbet sayesinde Oyratları yendiği dile getirilmektedir. Bu bölümde üzerinde esas durulmak istenen husus ise Almanbet'in Oğuz Kağan'la mukayese edilmesidir. Oğuz nasıl ki babasını öldürdüyse Almanbet de aynısını yapmıştır. Fakat bu detay dışında bir mukayese yapılmamıştır. Bunun yerine çok kısa olarak Kırgızlar için “sakal bırakmanın, diyet ve cezanın önemi” gibi İslami etkilere ve “giyim, 12 ayda doğma, kızıl ince ruh” gibi Şamanist geleneklere değinilmiştir. Son olarak Radloff varyantından hareketle bu epizot özetlenmiştir (Ögel, 1993: 300-311).

2. İkinci Kuşak Bazı Araştırmacılar: Muakkipler

a) **Ali Öztürk:** Ali Öztürk, 1929 yılında Erzurum'un İspir ilçesinde doğdu. 1948 yılında Pulur Köy Enstitüsü'nü bitirdikten sonra Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Edebiyat Bölümü'nde yüksek tahsilini tamamladı. Uzun yıllar lise ve muadili yüksekokullarda Türk tarihi ve Türk edebiyatı derslerini okuttu. 1965-1966 yıllarında devlet tarafından gönderildiği Münih Üniversitesi'nde (Almanya) edebiyat ve öğrenimi üzerine çalışmalarda bulundu. *Ötüken Türk Kitabeleri* isimli eserini 1973 yılında yayımlayan Öztürk'ün, *Çağlar İçinde Türk Destanları* ve *Türk Anonim Edebiyatı* adlı iki kitabı daha bulunmaktadır. Birinci çalışmanın ilk baskısı 1980 yılında yapılmıştır (Öztürk, 2000).

Ali Öztürk'ün Manas'la İlgili Araştırmaları: Ali Öztürk'ün çoğu araştırmacı gibi “Manas Destanı” üzerine doğrudan bir çalışması

bulunmamakla beraber *Çağlar İçinde Türk Destanları* isimli eserinin bir bölümünü bu destana ayırmıştır. Burada Öztürk, evvela Kırgızlar hakkında genel tarihî bilgiler vermekte ve “Manas Destanı”nın IX-XX. asır gibi bir tarihi süreçte ortaya çıktığını ifade etmektedir. Öztürk, kaynak belirtmeden Franel, Velihanov, Radloff, Almasy gibi “Manas Destanı”nın ilk araştırmacıları hakkında malum bilgileri yenilemektedir. Büyük ihtimalle Öztürk, İnan’ın çalışmalarından yararlanmışır. Nitekim konuyla ilgili verdiği bilgiler büyük ölçüde İnan’ın ifadelerine benzemektedir. Hatta bu destanın Ruslar tarafından görülen tehlikeli etkileri neredeyse İnan’dan alınmış gibidir. Yazar, daha sonra F. Köprülü’nün görüşlerini aynen aktarmakta, Radloff varyantına göre destanın bölümlerini vermektedir. Orozbekov, Radloff, Velihanov, Bekmurat ve Karalayev varyantları hakkında çok kısa bir hülasa veren yazar, daha sonra Radloff ve Orozbekov varyantlarının kısa bir mukayesesini yapmıştır. Konuyla ilgili yeni bir bilgi vermeyen ve farklı bir düşünce belirtmeyen Öztürk’ün destan hakkında bilgi verdiği diğer başlıklar “Manas Destanının Kaynakları”, “Destana Göre Manasın Kişiliği”, “Manas Destanında Şamanizm ve İslamiyet’in İzleri”, “Manas Destanının İç Yapısı”dır. Yazar son olarak hangi varyant olduğunu ifade etmediği destanın bir özetini çalışmasına eklemiştir (Öztürk, 2000: 264-317).

b) Tuncer Gülensoy: Tuncer Gülensoy, 1939 tarihinde Uşak’ta dünyaya geldi. İlkokulu Uşak, Ankara ve İstanbul’da; ortaokulu İstanbul, Zonguldak ve Eskişehir’de; liseyi ise Eskişehir ve Uşak’ta tamamladı. 1960-1961 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü’ne girdi. 1964 yılında Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden mezun oldu. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nde “İlmî uzman” olarak çalıştı (1963-1974). 1967 yılında Ahmet Temir’in yanında doktora çalışmasına başladı ve 1970 yılında doktorasını bitirdi. 1974’te DTCF’ye asistan olarak atandı. 1979 yılında Doçent oldu. 1989 yılında Profesör olan Gülensoy, aynı yıl Ağustos ayında Erciyes Üniversitesi’ne geçti. 1998-2000 tarihleri arasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde çalıştı. İki yıllık süre içinde Kırgızca ile ilgili olarak yazdığı altı eserden dolayı “Kırgız Tili Koomu” ve “Ruhaniyat Derneği” tarafından “Şeref Ödülü” ile ödüllendirildi (Gülensoy, 2000). Emekliye ayrılan yazar, bilimsel çalışmalarına devam etmektedir.

Tuncer Gülensoy’un Manas’la İlgili Araştırmaları: Tuncer Gülensoy da “Manas Destanı” hakkında araştırma yapan Türk bilim adamlarından biridir. “Manas Destanı: Manas” başlıklı ilk araştırması 1995 yılında sunduğu bir bildiri olup, 1997’de yayımlanmıştır. Yazarın, “Manas Destanı” ile ilgili pek çok makale ve bildirisi bulunmaktadır. Bunlar “Manas Destanında Medeniyet Unsurları”, “Manas Adı Üzerine”, “Radloff Varyantı

Manas Destanı'nın Yeni Bir Yorumu", "Manas Destanında Medeniyet Unsurları ve Günlük Hayat" başlıklarını taşımaktadır. Yazar, bu çalışmalarında dile getirdiği fikirlerini 2002 yılında yayımladığı *Manas Destanı Türkiye Türkçesi İle* adlı kitabının girişinde tekrarlamaktadır. Onun için Gülensoy'un sadece bu araştırması hakkında bilgi verilecektir.

Gülensoy, bu kitapta evvela "Manas Destanı"nın dairelerinden ve içerdiği epizotlardan bahsetmektedir. Ona göre destandaki yer, kişi vb. adlar etnografik bilgiler içermektedir. Destan konu olarak Kalmuk, Kıtay, Uygur vb. halklarla savaşmanın yanı sıra iç mücadeleleri de barındırmaktadır. T. Gülensoy, destandan bahseden ilk kaynağın *Mecmu'u't-Tevarih* olduğunu söyler. Bilim adamı "Manas Destanı"nın ilk teşekkülü ve müteakiben de oluşum tabakaları üzerine bilgi verir. Bilim adamı, Sovyetlerde destanın yasaklandığını belirttikten sonra onun hakkında yapılan çalışmalardan bahseder. "Manas Destanı"nın icra eden anlatıcıların, destanı bilme düzeylerine göre aldığı isimlerden söz eder ve önemli *manasçılar*ı belirtir. Ayrıca burada destanın kollarını ve bunların özetini verir. Manas adının menşei ve başka varlıklara isim oluşu üzerinde duran yazar son olarak destandaki medeniyet unsurlarını etnografya, folklor, adbilim vb. açılardan tahlil etmiştir (Gülensoy, 2002: 9-25). Az önce de belirttiğimiz gibi yazarın diğer makale ve bildirilerinin özeti mahiyetinde olan bu kitabın girişindeki bilgiler bilinenleri tekrar etmiştir.

c) Dursun Yıldırım: Dursun Yıldırım, 1946 yılında Rize'de doğdu. İlk ve orta tahsilini Nilüfer Hatun İlkokulu'nda tamamladı. 1963 yılında Kabataş Erkek Lisesi'ni bitirdi. Yıldırım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1968 yılında mezun oldu. Aynı bölümde, doktora programında tez çalışmasına başladı ancak 1969 yılında Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi (Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi) Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nce açılan sınavı kazanarak akademik hayatında yön değiştirdi. Böylece Şükrü Elçin'in yanında Türk Halk Bilimi alanında doktora yaptı. *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar* adlı çalışmayla 1975 tarihinde doktora derecesi aldı. 1975 tarihinde yurtdışına çıkan Yıldırım, University of Washington'da misafir öğretim üyesi statüsünde çalıştı. *Manas Destanı ve Köketay Hanning Erteğüsü* adlı tezi ile 1980 yılında doçent unvanı aldı. 1985 yılında ise profesör oldu (Özarlan ve Çobanoğlu, 1998: XIII-XVI). Emekli olan Yıldırım, Türk kültürüyle ilgili çalışmalarını devam ettirmektedir.

Dursun Yıldırım Manas'la İlgili Araştırmaları: Dursun Yıldırım'ın konuyla ilgili doğrudan sadece bir araştırması olup bu onun doçentlik tezidir. Araştırmacı tezinde "Köketay Han'ın Aşısı" epizotu üzerine çalışmıştır (Yıldırım, 1979). Kısaca Yıldırım, bu çalışmada Ç. Velihanov'un derlediği "Köketay Hanın Erteğüsü" epizotunu tahlil etmiş ve destanın bu bölümünü

Latin alfabesine aktarmıştır (Yıldız, 1995: 25). Ancak bu tez kitap olarak yayımlanmamıştır. Naciye Yıldız'ın (1995: 21) eserinden aldığımız bilgilere göre Yıldırım, bu çalışmada “Kökötöy Han'ın Ertegesi”nin Kırgızca derlenmiş orijinal metninin uzun müddet ortaya çıkmadığını, yaklaşık bir asır sonra A. Margulan tarafından bulunarak 1973 yılında Kazakçaya aktarılıp neşredildiğini ve aynı metin üzerinde 1977'de A. Hatto'nun bir değerlendirme yaptığını belirtmektedir. Yine Yıldız'ın çalışmasından öğrendiğimiz kadarıyla Yıldırım, Kırgız İlimler Akademisi'nde Manas'ın 18, Semetey'in 21 ve Seytek'in ise 8 varyantı bulunduğunu belirtmektedir (Yıldız, 1995: 24). Bu çalışmanın dışında, Yıldırım'ın “Manas Destanı”na yönelik doğrudan herhangi bir çalışma yapmadığı ancak “Türk Kahramanlık Destanları” adlı makalesinde “Manas Destanı”na genel ifadelerle değindiği görülmektedir (Yıldırım, 1998: 149-157).

Sonuç

Bu makalede, Türkiye'de “Manas Destanı”nı araştıran F. Köprülü, A. İnan, H. N. Atsız, P. N. Boratav, B. Ögel gibi öncü isimler ile A. Öztürk, T. Gülensoy, D. Yıldırım gibi sonraki kuşak araştırmacılar ele alınmıştır. İlk beş isim “Türkiye'de İlk Kuşak Araştırmacılar: Öncüler”, diğerleri ise “İkinci Kuşak Bazı Araştırmacılar: Muakkipler” şeklinde tasnif edilmiştir. Bu müdekkiklerin önce kısa bir biyografisi verilmiş, sonra da onların “Manas Destanı” hakkındaki çalışmaları tanıtılmış ve müteakiben de bu çalışmaların içeriği analiz edilmiştir. Neticede bu âlimlerin “Manas Destanı”nı değişik sebeplerle araştırdığı anlaşılmıştır. Örneğin Köprülü ve İnan'da Türkçülük düşüncesi hâkimdir ancak onlar konuya duygusal değil bilimsel açıdan yaklaşabilmişler. Boratav da bilimsel yönden meseleyi ele alabilmiştir. Atsız ve Ögel'de ise Türkçülük hareketi dolayısıyla milliyetçi duyguların ağır bastığı görülmektedir. Muakkipler ise öncülerin birikimden faydalanmak suretiyle meseleyi objektif incelemeye gayret etmişler, denebilir. Bunların içinde Abdülkadir İnan, en bilimsel ve en fazla araştırmayı yapan âlimdir. Bunun sebebi de onun Rusçayı çok iyi bilmesi ve destan hakkındaki birinci dereceden kaynaklara ulaşmasıdır. Bazı araştırmacılar ise bilinenleri tekrarla yetinmiştir.

Elbette, bu isimlerin dışında, “Manas Destanı” hakkında araştırma yapan epey Türkiyeli bilim adamı var. Mesela Hayrettin İvgin, Fikret Türkmen, Emine G. Naskali, Naciye Yıldız vb. gibi daha ismini sayamadığımız onlarca araştırmacı “Manas Destanı”na yönelik önemli çalışmalar yapmıştır. Ancak bu araştırmacıların çalışmaları, başka bir makalede değerlendirilmek üzere burada ele alınmamıştır. Bunun sebebi ise bütün bu isimlerin bir makalenin sınırlarını aşmasıdır. Böylelikle konu üzerine çalışan isimler sınırlandırılmış ve bu araştırmaya dâhil edilmemiştir. Netice itibarıyla bu makalede, “Manas Destanı” ile ilgili çalışma yapan

âlimlerin araştırmalarını bilimsel açıdan tahlil etme gayreti sarf edilmiştir. Bu amaçla başka araştırmaların yapılması Türkiye’de ‘‘Manas Destanı’’ hakkında önemli eleştirel bir literatürün oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Alıoğlu, E. (2012). Türk halk edebiyatının ve halk biliminin koca ınarı Pertev Naili Boratav. *Akademik Bakış Dergisi*, S. 32, s. 1-12.
- Atsız, H. N. (1997a). *Türk edebiyatı tarihi*. İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Atsız, H. N. (1997b). *Türk tarihinde meseleler*. İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Baykara, T. (1995). Türkiye’deki ilk manas araştırmacıları-M. Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan. *Manas 1000 Bişkek Bildirileri* (Yayına Hazırlayan: Oğn Atilla Budak). 26-31 Ağustos 1995. Ankara: AKM Yayınları, s. 45-48.
- Berin, ř. (1934). *Halk edebiyatı numuneleri: manas destanı (Radloff’tan tercüme)*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Boratav, P. N. (1991). *Folklor ve edebiyat-u*. Adam Yayınları, İstanbul.
- Gülensoy, T. (1996). Radloff varyantı manas destanı’nın yeni bir yorumu. *Milli Kültür Araştırmaları-50. Kültür Ve Sanat Yılında Dr. Mehmet nder’e Armağan* (Haz. Mehmet Yardımcı). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, T. (1997). Manas adı zerine. *İçel Kültürü*, C. 10, S. 54, s. 37-38.
- Gülensoy, T. (2002). *Manas destanı (Türkiye Türkçesi ile)*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gündoğdu, A. (1995). Prof. Dr. Bahaeddin Ögel. *A..D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 28, s. 221-230.
- İnan, A. (1908). Kıręız dalasından (Aus den kirgisisehen steppen). *Vakit*, Orenburg.
- İnan, A. (1910). Kıręız sahralarından. *Taarif’ul Müslimin*. S. 12.
- İnan, A. (1972). *Manas destanı*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Türk Kültürü Kaynak Eserleri. MEB Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (1985). *Manas Destanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1992). *Manas destanı*. MEB Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler-1*. TTK Yayınları, Ankara.

- Köprülü, M. F. (2002). Millî Türk destanı. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları* (Haz. S. Sakaoğlu-A. Duymaz). Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Köprülü, M. F. (2004). *Türk edebiyatı tarihi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ögel, B. (1993). *Türk mitolojisi-ı*. TTK Yayınları, Ankara.
- Öğreten, A. (2014). Türkiye’de manas destanı üzerine yapılan ilmi araştırmalar üzerine bir değerlendirme. *Kırgız Tili cana Adabiyatı*, S. 27.
- Özarlan, M.-Çobanoğlu Ö. (1998). *Prof. Dr. Dursun Yıldırım armağanı*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara.
- Öztürk, A. (2000). *Çağlar içinde türk destanları*. Alioğlu Yayınevi, İstanbul.
- Rahmi, M. (1935). *Dede korkut ve manas'ta bazı benzeyişler*. Yayımlanmamış Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Tamir, F. (1995). Prof. Abdülkadir İnan’ın manas destanı üzerine tahlilleri. *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 233-239.
- Yıldırım, D. (1979). *Köketaş hanın ertegüsü*. Yayımlanmamış Doçentlik Tezi. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ankara.
- Yıldırım, D. (1998). Türk kahramanlık destanları. *Türk Bitiği*. Akçağ Yayınları, Ankara.